

Fra Fåborg Sogn.

Af Iver Kr. Frederiksens Optegnelser.

Ved *August F. Schmidt.*

Fåborg Sogn er med sine 6367 Hektar det største i Skast Herred. Dets Jorder er højtliggende og ujævne, til Dels sandede, i Byen *Avtrup* gode, med nogen Hede (især ved *Vrenderup*), Plantage og Mosekultur. I 1919 var der i Sognet 77 Hektar Tørvemoser, 212 Hektar Skov, 1542 Hektar Heder og Lyngbakker, 121 Hektar Klitarealer og Stenmarker, 15 Hektar Vandareal. Som det vil fremgå af de følgende Oplysninger, har der tidligere været meget mere Hede i Sognet, ligesom det store Skovareal hidrører fra Nutiden. *Vrenderup Plantage* på 111 Hektar blev således anlagt i 1894. Et Indtryk af Forholdenes Udvikling i Fåborg får man alene ved at betragte Folketallets Vækst i det sidste Århundrede. 1801 var der i Sognet 388 Indbyggere, 1850 var det steget til 652, 1901: 1167 og i 1925 var Befolkningstallet ikke mindre end 1793 Mennesker. Anlæggelsen af *Bramminge—Silkeborg Banen* gennem Sognet (Station i *Agerbæk*) har selvsagt gjort sit til, at det fordums Hedesogn nu har et antageligt Antal Indbyggere.

Om Fåborg Sogn er der endnu ikke skrevet noget større selvstændigt Arbejde. Det er kortfattet omtalt i *Oluf Nielsens Bog* om Skast Herred (1862) og i

Traps Danmark 4. Udg. VIII (1928), 513—15. Derudover må vi søge skriftlige Oplysninger om Sognet trindt omkring i spredt tilgængelige Kilder. Således har *Torben Klinting* i sin Bog: »Minder fra min Lærergerning i Vestjylland« (1914), 81—150 mange Oplysninger fra Fåborg Sogn, hvor han har været Lærer i ca. 30 År. Også i sit Arbejde: «Vestjydske Skildringer» (1925) har Klinting meddelt slet ikke så lidt Stof fra Fåborg. Hertil kommer så mindre Oplysninger om vort Sogn i *Fra Ribe Amt, Jyske Samlinger*, *Evald Tang Kristensens Bøger*¹⁾ og andre Steder. Endelig er vi nu så heldige at besidde nogle gode Optegnelser vedrørende forskellige historiske Emner fra vort Sogn. I det sidste Par År har nemlig den aldrende Landmand, *Iver Kr. Frederiksen*, fra Fåborg Sogn sendt en Del Skildringer, især angående Hedeopdyrkere, Aftægtskontrakter, Kostebinding, Jydepottefabrikation, Fester, Befordringsmidler og Tørvearbejde, til *Dansk Folkemindesamling* på Det kgl. Bibliotek, København. Af Iver Kr. Frederiksens med så stor Nidkærhed nedskrevne Beretninger fra det gamle Folkeliv, navnlig fra *Vrenderup* nordvestlig i Sognet, skal der i det nedenstående meddeles et Uddrag. Af dette vil man lære noget om de Kår, Hedefolkene levede under i sidste Halvdel af afvigte Århundrede. Selvom de har haft det strengt og fattigt, er det givet, at deres Forfædre ikke har haft det bedre, efter alt at dømme har de haft det ringere. Det er godt, at der bliver samlet Stof, som giver Besked om det store Opdyrkningsarbejde, der har fundet Sted i Jyllands Hedeegne i Årtierne efter 1864. Et fortrinligt Bidrag hertil synes det mig er givet af Iver Kr.

1) E. Tang Kristensen har i sine *Minder og Oplevelser* III 472—75 skrevet om en Indsamlingsrejse i Fåborgegnen.

Frederiksen. Af hans forskellige Skildringer af Hede-
bønder fra Fåborg Sogn har jeg valgt to nogenlunde
forskelligartede. Endvidere udgives Frederiksens de-
taillerede Oplysninger om en af Hdebondens indu-
strielle Virksomheder, Kostebinding af Revlingris.
Også en gammel Kones Arbejde for Udkommet skal
vi høre om. Derimod har jeg ikke udgivet Frederik-
sens vidtløftige Skildring af Jydepottefabrikationen,
da man bl. a. kan læse om dette Emne i *Andreas
G. Jensens* Værk: »Jydepotten, vort Lands ældste
Haandværk«. Heri er Vardeegnen naturligvis særlig
godt repræsenteret.

Muligvis burde man en anden Gang offentliggøre
Resten af Frederiksens Optegnelser i Dansk Folke-
mindesamling. For Fremtidens Lokalhistorikere vil de
være til ikke ringe Gavn, da de beretter så meget
om den gamle Slægt af Hdebønder, ligesom de i
Almindelighed giver Bidrag til Forståelse af Egnens
Folkeliv.

Det bør ikke lades uomtalt her, at også Rentier
Jeppe A. Ravn, Fåborg, har sendt en Del fortræffelige
Optegnelser til Dansk Folkemindesamling angående
Fåborg Sogn. Hvor Ravn og Frederiksen skriver om
de samme Emner (Hedeopdyrkning, Mosearbejde m.
v.), er der i Realiteten ingen Forskel på Indholdet af
deres Meddelelser. Derimod har Ravn en Del Oplys-
ninger, som ikke findes hos Frederiksen, således for-
skellige Sagn, noget Folketro og værdifulde Meddelel-
ser om Husmanden *Kristen Sørensen Daugaard* (død
19/8 1895), der brevvekslede med Biskop *Otto Laub* i
Viborg¹⁾. Om Oprettelsen af Forsamlingshus, om

1) Hvis ikke andre kommer mig i Forkøbet, agter jeg en-
gang at offentliggøre en Levnedsskildring af denne Husmand,
hvis Venskab med den Viborg Biskop har sin særlige Interesse.

Postvæsenets Udvikling i Fåborg, om Udstykning, Husflid, Stenbrænding m. m. har Ravn også gode Enkeltheder, så man vil forstå, at det er en god Tilvækst til det historiske Stof om Fåborg Sogn, der er fremkommet formedelst Frederiksens og Ravns Virksomhed som Meddelere til Dansk Folkemindesamling. Det er en Glæde allerede nu at kunne fremlægge for Offentligheden noget af det nye Materiale, der er indsamlet fra Skast Herreds største Sogn et Par Mil Øst for Varde.

A. F. S.

Kostebinding var et Erhverv, som mange Mennesker tjente Føde og Klæder ved. Adskillige ældre Folk arbejdede hermed hele Aaret rundt, medens det for de yngre væsentlig var en Vinterbeskæftigelse. For gamle Folk var det nødvendigt at beskæftige sig med Kostebinding eller anden Husflid, hvis de vilde undgaa Fattiggården. Der skulde ikke ret meget Værktøj til ved Limebinding: en Lommekniv, en Skrabekniv, et Jernspiger (der kunde også bruges et 5 Tm. langt Ben, som var slebet spidst), en Træbuk med Tremmer foroven og en Brumskovl — lig en Tækkeskovl — kunde man klare sig med. Først skulde man have fat på et Bundt Stokke til at lave Skinner af. Der var mange fra Fåborg Sogn, som spadserede til Grimstrup Lund, hvor de fik Lov at skære et Bundt Stokke til Skinner mod som Betaling at give en Lime eller en Karbørste. Nu gjaldt det om at få så stort et Bundt, som man kunde bære, og så vandrede Kostebinderen hjemad, glad i Sindet: thi nu kunde her blive Skinner til mange Limer. Når man kom hjem og var blevet beværtet med et Stykke stegt Fisk til Brødet og en Kop varmt Øl eller Hyldethe, kunde Arbejdet begynde. Først fjernede man Barken, derefter kløves

des en Stok i fire Dele. Det var ikke så vanskeligt, men så skulde der laves tynde og bevægelige Skinner, hvortil der krævedes en Del Øvelse, inden det gik godt. Fra Enden af Træskinnen blev med Lommekniven skåret et Par Tommer ned, så kunde man med Fingrene trække den ene Skinne efter den anden helt igennem. Når dette Arbejde var udført, skulde Skinnerne spidses i hver Ende, så var de færdige til Brug. De måtte ikke blive for tørre, hvorfor de før deres Anvendelse blev lågt i Vand, for at de kunde blive så bevægelige som muligt. Når Skinnerne var i Orden, skulde man til *Revlingerisene*, der hentedes ude på Heden, hvor Revlingerne groede i små runde Buske. Der brugtes en Jernkrog til at trække dem op med. De fik den første Rensning med det samme, idet hele Busken blev taget og rystet godt igennem, hvorefter de daarlige Revlinger blev pillet fra. Når man havde plukket så mange, man kunde bære, blev Risene sammensnørede i to Bundter, men sammenføjede ved en Snor, således at der kunde hænge et Bundt på Ryggen og et for Brystet. En Husmand, der havde to Køer, kunde køre Risene hjem. Man skulde så dog helst have så mange Ris rykket op, at der kunde blive et Læs at age hjem. Så blev der meget at bestille hjemme både til Kone og Børn. Risene skulde dukkes op således, at der kunde blive en Kost af fem Dukker. Ved Dukning toges Risene et for et og lagdes i Orden med Bladene nedad og Rodenden opad; når Dukken var stor nok, blev den snøret sammen med et eller to Ris, men blot med Rodenden. Derefter skulde Risene helst tørres, det kunde dog let fejle om Efteråret eller om Vinteren. Derfor var det bedst, dersom man havde et Oplagsrum. Så kunde man fylde det om Sommeren, hvis

man da kunde få Tid til at blive hjemme sålænge, det var om stadigt at være ude og tjene Penge. Ved Mergelarbejde kunde en Arbejdsmand få 5 Mark i Dagløn. I den Tid, der blev slået Græs, rejste man ned til Marskbyerne i Ribeegnen. Der fik man en Daler pr. Nat i Løn. — Hvad nu enten Revlingerisene var tørre eller ej, skulde de brånes: der tændtes Ild i Bagerovnen eller på Skorstenen i Køkkenet. Der fyredes under med Lyng. Dukkerne blev en for en holdt hen over Flammen, hvor de blev vendt flere Gange. Dukken holdtes i Hånden. Den måtte varmes således, at Bladene blev løse. Derefter fik den en ordentlig Omgang på Brånbukken: man lagde Bladen på Bukken, tog Skovlen og gned Dukken langs hen ad Bukken mange Gange; her måtte ikke spares på Arbejdet; thi det var ikke nok, at Bladene blev fjernede, også den mørkebrune Farve måtte væk, så en gulligbrun kom til Syne. Når dette var i Orden, kunde man begynde Limebindingen.

Her hjalp Mand og Kone hinanden; enten bandt hver sin Lime, eller også begyndte Konen at sætte den første eller to Skinner om, og så lavede Manden dem færdig. Det var nødvendigt, når den første Skinne var sat omkring — altid den nederste — at give Kosten en Omgang af Skrabekniven. Omkring 1865 kostede Limerne 5, 6 eller 7 Skilling pr. Styk, men ved 1874 var Prisen 16, 20 eller 25 Øre pr. Styk, 6 a 8 Øre pr. Styk for en Karbørste. Meddeleren tog fat på Limebinding om Vinteren, da det var rarere at være hjemme end altid ude på Arbejde Året rundt. Han fik tre Læs Ris hjem i Sommertiden, de blev så sat i Stak. Børnene behøvede heller ikke at være ret gamle, førend de kunde dukke Ris op, de vilde også gerne med ud og brække Ris op i Heden. —

En anden Kostebinder fortalte, at han syntes ikke, han kunde klare sig på anden Måde end ved at binde Koste, især i den Tid, Kornet var så dyrt. Flere Gange fik han ikke Brødrug indkøbt, før Beholdningen var opspist. Så kunde de jo ikke vente, til der blev bagt Brød. Konen kogte derfor Rugmelsgrød, og på den Måde måtte de så klare sig, til de fik bagt. »Ja, en Gang var jeg i stor Forlegenhed. Vi havde intet Brød og ingen Penge, saa bad jeg saa inderlig til Gud, om han ikke nok vilde hjælpe mig. Saa gik jeg til Faaborg, for jeg maatte jo prøve, om jeg ikke ved Guds Hjælp maatte faa Brød eller Rug. Men til min store Forbavselse gik jeg ikke ret langt, før jeg finder et Brød. Jeg blev saa glad, for nu syntes jeg, det var klart, at Herren havde hørt min Bøn, men jeg gik alligevel til Faaborg, det var jo dejligt, at jeg havde fundet et Brød, men tog jo ikke lang Tid for en Familie at spise et 8 Punds Brød. Derfor vilde jeg alligevel se at købe noget Rugmel, men hvad sker, jeg finder flere, ialt 5 Brød. Nu blev jeg næsten bange for at tage dem hjem. Hvordan er det dog gaaet til? Jeg traf saa Sognefogeden og fortalte ham det og viste ham Brødene, det var jo i Krigsaarene, og Sognefogeden vidste, at der var kørt en Egtvogn med Brød. Derfra var de selvfølgelig tabt. »Men gaa du nu bare hjem med Brødene. Dersom du ikke var kommen, var der maaske kommen Hunde eller andre Dyr og havde ædt dem«. Saa vandrede jeg glad hjem. Ja, saadan har Herren alligevel hjulpet os tit, naar det har set mest haabløst ud«. —

Øst for *Lærkeholt* lå et lille Hus. Det blev flyttet noget i Nord, da K. Bennedsen boede der, nu ejes det af Henry Henningsen, men den første, Iver Kr. Frederiksen husker der, var gamle Dorthea; hun

kaldtes ellers Smedekonen, for hendes Mand var Smed. Sålænge han var rask, var han noget forfalden til Drik, derfor måtte Dørthea tidlig lære at klare sig på bedste Måde. Da Dørthea var bleven Enke, solgte hun Ejendommen til Optegnerens Fader *Niels Jørgen*; så længe hun levede, skulde hun have sit Hus at bo i. Hun fik også lidt Aftægt, to Pægle sød Mælk daglig, 8 Læs Hedetørv årlig á 10 Snese pr. Læs, 1 Læs Klyne á 1000 Styk og 1 Td. Brødrug. Resten måtte hun selv klare. Derfor bandt hun Revlingeriskoste. Den lille Iver skulde hver Morgen fra han var 4 År bære de to Pægle sød Mælk hen til Dørthea. Det var han ikke ked af, for hun havde altid noget at fortælle, enten en Historie eller også skulde Drengen gætte en Gåde. Det var et meget gammelt Hus, hun boede i. Nordsiden og den østre Ende var muret af grå Lersten, altså kun tørrede Sten. Hvert År så hun selv Huset efter. Var der Revner eller Huller i Muren, blev de klinede med Ler både udvendig og indvendig. Så blev der kalket. Alt sådant Arbejde udførte hun selv. Hun havde Færdighed i at bruge Murske og Kalkkost. Huset var tækket med Lyng, som kunde holde i mange År. Indvendigt var det jo også småt indrettet. Først kom man ind i en Forstue, den var vist kun to Alen på den ene Led og to en halv på den anden. Gulvet var lagt af Kampesten. Til venstre kom man ind i den eneste Stue, hun havde. Her var Lergulv. Bohavet bestod af en Dragkiste, et Bord med fast Bænk for Enden, tre Stole med Sæder af Simer, to Alkovesenge med Omhæng for, så kunde man ikke se dem. Ovenpå Bilæggerkakkellovnen lå en rund Kampesten, den brugte hun som Kaffemølle. Kakkellovnen var flad foroven, der malede hun Kaffen ved at rulle rundt med Stenen, til Kaffen var fint malet.

Køkkenet var også kun lille, der var intet Spisekammer, men et Rum, hvor hun opbevarede Brændsel og en Beholdning af Revlingris. Selv om alt var smaat og tarveligt, var Dorthea altid glad og flittig som en Myre. Sålænge hun kunde, bandt hun Koste og Karbørster. Da hun ikke formåede det længere, gav hun sig til at karte og spinde Uld for fremmede. Derved kunde hun tjene lidt, og med dette Arbejde blev hun ved, til kort før hun døde. Hun var kun syg en kort Tid. Da hun var blevet ført til hendes sidste Hvilested, og der var betalt, hvad det kostede, var der et lille Overskud på c. 40 Kr. i Penge. Der blev så holdt Auktion over hendes Ejendele. Hvad der indkom herved og de 40 Kr. i kontant, fik hendes Datter, der boede i Varde, hvor hun var gift med Smed Jensen. Der var endvidere 3—4 Læs Brændsel, som hørte Aftægtsyderen til. Ja, sådan klarede gamle Dorthea sig. Hun var flittig og nøjsom, og man mærkede ikke andet, end at hun var glad og tilfreds i den Stilling, hun havde. Det var ellers ensomt for hende. Hun fik dog tit fremmede, især omrejsende Vagabonder. Opførte de sig ordentlig, kunde de godt få en Passiar med hende, men var de uordentlige eller berusede, havde hun en vis Evne til at optræde fast og bestemt, så de var klar over, at her var det Smedekonen, der rådede. Så forsvandt de ganske stille.

For blot 50 Aar siden var der mange Mennesker i Fåborg Sogn, der klarede sig ved at lave Jydepotter eller Revlingekoste, ved Vævning eller Handel med Klude og Ben m. m. Nu kan det jo ske, at en og anden vil tænke, at disse Mennesker havde det vist trist og sørgeligt. Det havde de netop ikke; sådan i al Almindelighed mærkede man ikke andet, end at de var glade for, at de kunde klare sig; Hu-

møret gik især op, når de mærkede nogen Fremgang.

Vi skal nu høre lidt om en Hedebondes Liv og Arbejde. *Peder J. Pedersen*, kaldet Per Storm, var født i Vorbasse som Søn af Sognefoged *Jens K. Hansen*; hans Hustru var *Karen Johnsdatter*, født i Agerbæk, Datter af *John Eskesen*. Peder J. Pedersen vilde gerne på sine ældre Dage tale om Treårskrigen, hvori han var Deltager. Han lå først 2 År i fast Tjeneste, derefter var han 3 År i Krig, han måtte altså ofre 5 År af sin Ungdom til Militærtjeneste. Peder og Karen begyndte deres egentlige Livsgerning ude i *Vrennderup Hede*. Her var Hede og Mose overalt, med Undtagelse af et lille Stykke Agerjord hist og her. Vejene var meget dårlige. Ligegyldigt hvor de skulde hen, var der kun et eller flere Par Hjulspor at færdes ad. Der gjordes ikke noget ved Vejene, kun i de værste Huller blev der puttet nogle store Sten. Hvor der var høj Hede, lavede man et nyt Spor eller en Gangsti. I 1859 begyndte Peder og Karen i et lille fattigt Hjem derude i Heden, hvor nu deres Søn, John Pedersen, bor. Til Ejendommen hørte i 1859 50 Tdr. Land, hvoraf der kun var 2 eller 3 Tdr. Ld. opdyrket, men der var 8 Tdr. Ld. god Tørvejord. Her havde de en Guldgrube liggende, men det vidste hverken Peder eller andre. Den store Mose, hvoraf Peder havde de 8 Tdr. Land, hedder *Driftsmose*. Der var dengang store Stykker Hede, der var så dårlige, at der ikke kunde gro Lyng på dem. Når det blæste, var der stærk Sandfog. På denne Måde er det ofte op til 1½ Alen tykt Sandlag over Tørvejorden fremkommet. Om Vinteren lignede Mosen en Sø; thi Vandet kunde ikke komme bort, ingen tænkte på at gøre noget for at lede Vandet væk; man troede jo ikke, Jorden var noget værd. Jorden, som Peder og

Karen begyndte at arbejde med, var Hedejord fra den Gård i Vrenderup, som nu ejes af K. L. Kristensen. Hvornår Hyrefæstet opstod, ved Optegneren ikke, men Peders Formand var en Polsker, som blev træt af at bo der. Han flyttede så bare væk, han kunde hverken få til Føde eller Klæder derude. Da Peder købte Ejendommen, gav han 50 Daler for den, altså 1 Daler pr. Td. Land. Der var jo også et lille Hus på den. På sådan en Hedejendom kunde der ikke gøres Lån, og da Folk tilmed dengang manglede Forståelsen af at gøre Jorden frugtbar, vil man forstå, det var strengt for et ungt Par at begynde deres Samliv sådan et Sted. Ingen Gødning kunde købes, der var ingen Befordringsmidler, alt var vanskeligt, så der var intet andet Råd, end at Peder måtte ud på Dagleje. Han måtte vandre langt for at få Arbejde, helt til Nord i Øse Sogn, ja undertiden længere. Han måtte arbejde fra Morgen tidlig til sen Aften for 66 Øre pr. Dag om Sommeren (ialt 3 Kr. 96 Øre ugentlig). Om Vinteren var der næsten ikke noget Arbejde at få. Derfor gav Peder sig til at binde Revlingrisko, et Arbejde, Karen hjalp til med. Om Sommeren lavede hun Jydepotter. På denne Måde arbejdede de sig lidt fremad trods det, at Familien øgedes. Og så fik de endda opdyrket noget af deres Hedejord. Da et Stykke Tid var gået, fik de en Ko; senere fik de en til, og da de var så vidt, blev Køerne anvendt til Kørebrug. Når Peder var på Arbejde, var Karen ene om det hele, både Hus, Børn og Dyr, så hun har haft en lang Arbejdsdag. Men troligt hjalp de hinanden. Da der atter er gået et Stykke Tid, får Peder opdaget, at Tørvejorden alligevel er noget værd; thi der kunde laves Smedekul af Tørvejorden derude i Driftsmose, og det kan man ikke af al Slags Tørv.

Mosen fik derefter Navnet Kulmose. Nu begyndte den første Tørvehandel, i Begyndelsen var det hele kun småt, og meget Arbejde for en lille Løn. 1000 Tørv kunde give 3 Tdr. Smedekul, 2 Mark eller 66 Øre pr. Td. Det kunde altså give 1 Kr. 98 Øre pr. 1000 Tørv, men den Gang måtte man ikke regne med mere end højst 4000 Tørv daglig pr. Mand. En Arbejder kunde højst grave og sætte 4000 Tørv på Plads, det gav 7 Kr. 92 Øre; derfra skulde så trækkes for Strygning og Samling i Kulmile. Når man skulde samle sådan en Kulmile, begyndtes der med, at man lavede en ordentlig Tørvestuge indvendig, Stugen fyldtes med god, tør Lyng. Derefter byggedes Milen. Tørvene toges en for en. Derfor gik det bedst med to Mand, den ene bar, den anden lagde Tørvene pænt Lag for Lag fra Bunden og så med Enden ind mod Stugen. Således blev man ved, til der var 8000 Tørv i Milen. Når den var færdig, skulde den have Form som en Bikube. Tørvene skulde være nøjagtig lige store, når de skulde anvendes i sådan en Mile. Var så alt i Orden, skulde de brændes i Kul. Dette kunde kun ske i stille Vejr. I Blæst brændte de alt for stærkt i den ene Side, så gik det let sådan, at de brændte i Aske, og så var det hele spoleret. Var Vejret fint, tændte man an forneden i et Hul, hvor man kunde få Ild i den Lyng, som var anbragt indvendig. Når Ilden fik ordentlig fat, skulde den brænde jævnt så længe, til Tørvene var i Kul, det vil sige i små Stykker. Så skulde Brændingen standses. Det skete ved, at man dækkede Tørvene til med et godt Lag Flauer (Hedetørv), dernæst skulde et godt Lag Sand lægges på og godt tilklappes. Nu skulde Kulmilen være færdig, men i de første Dage skulde den efterses flere Gange daglig; thi dersom det ikke sank

jævnt, kunde der fremstå Revner, og kom der Luft ned til Kullene, brændte de i Aske, og så var de 15 Kr. 84 Øre væk.

Nu vil enhver forstå, at den første Tørveforretning kun var småt lønnet; hver Mile tog c. 5 Dage ialt at få i Orden, altså 3 Kr. 28 Øre pr. Dag, men så er der intet beregnet for Jorden. Men alligevel kan man jo godt forstå, at det var en Fremgang. Der kunde dog tjenes mere her end ved Daglejerarbejde, og så var Peder jo hjemme og fri for at gå den lange Vej. Tilmed kunde Ægteparret være hinanden til Hjælp både i Mosen, ved Pottearbejdet og ved Køstebindingen. Peder stod som så mange andre tidlig op om Morgen, spændte Køerne for og pløjede eller harvede en Tur, før han skulde i Mosen. Som det nu så lidt bedre ud, kom der tunge Dage, Karen blev syg og døde. Peder tog dog stadig fat. Han var imidlertid nødt til at have en Husbestyrerinde, selv om Indtægterne var små. Børnene skulde passes og Huset holdes i Orden. Lidt hjalp det, at Kullene var i Stigning, nu kunde de koste 3 Mark; men alligevel længtes Peder efter en fast Medhjælper. Det kom han også over. Der kom mange Smede rundt om fra, også en fra Ølgod. Han rådede Peder til at gifte sig igen, og han vidste også, hvor der var en, som kunde passe ind i Forholdene. Det blev en Aftale, at Smeden først skulde tale med Margrethe; gik Sagen i Orden, skulde Smeden have et Læs Kul for sin Ulejlighed, og sådan blev det. Nu gik alt igen sin jævne Gang, men så begyndte Stenkul at fortrænge Tørvekul, og da der er gået nogle År, er der slet ingen, der vil købe Tørvekul. Den sidste, Optegneren ved af, var Smed John Nielsen i Agerbæk; men han var så fiffig, at han selv købte et Stykke Tørvejord og selv lavede

de Kul, han havde Brug for. Så begyndte imidlertid Vardenserne at købe Tørv, og de vilde helst, at Vognsmændene fra Varde hentede Tørvene i Mosen, og det passede lige Peder, for han kom ikke så vidt, han fik andet at køre med end Køerne. Nu gjaldt det om at få mange Tørv oparbejdet. Priserne var endnu kun små, 2 Kr. pr. 1000 Styk og et Læs regnedes til 2000, altså 4 Kr. pr. Læs, men alligevel, det gav jo en Skilling når der hængtes troligt i, og det gav Anledning til, at der blev mere Arbejde om Sommeren og Daglønnen begyndte at gå lidt i Vejret.

I 1880'erne begyndte Peder at blive træt. Nu havde han arbejdet her henved tredive År og var ikke kommen længere, end at han havde 3 Køer og nogle Får. Sålænge Iver Kr. Frederiksen har kendt ham, var han altid ved godt Humør, det havde han måske altid været, men nu begyndte Kræfterne at blive mindre. Imidlertid var Børnene blevet store, og Sønnen *John Pedersen* drog hjem og tog fat. Nu gik det så lidt raskere med Landbruget. Det varede ikke længe, før de fik Stude, Så blev der pløjet og merglet, og i 1888 overtog Sønnen Ejendommen som Selvejer og alt gik godt. En god Medhjælper fik han nogle År efter, idet han blev gift med *Ester Marie Jensen* fra Agerbæk. Mange Sorger ramte deres Hjem. Døden var Gæst flere Gange, men alligevel gik J. Pedersen så stille og var altid tålmodig. Når man besøgte ham, gik man næsten altid glad derfra. En Tid var det også småt for J. Pedersen, men så tog han fat i Mosen. Hvert År solgte han mange Tørv, både hjemme og ude; en Del kørte han til Varde, nu havde han Heste. Han solgte en Del Småskifter på 1 eller 2 Skæpper Land i hver. Det gav jo en Sum. På den Måde kom han atter fremad; Ejendommen fik han

stadig forbedret, men så kom Krigsårene fra 1914. I disse År steg Tørvene i Pris, indtil 16 Kr. 50 Øre pr. 1000 Styk, så nu var der noget at lave. Der blev taget rask fat, og det meste af Mosen blev gravet op i disse År. Når man nu besøger John Pedersen, ser man, der er sket stor Forandring; nu er det ikke et lille Hus, der ligger her, men et helt Bygningskompleks. På Gården er to gode Heste, 25 Kreaturer og mange Svin. Marken er i god Kultur. Plantning har han også haft Interesse for. Der er plantet både Læbælter, Have og Plantage. Pedersen har forøvrigt Opsyn med Vrenderup Plantage, der ligger lige Nord for hans Mark; denne Plantage er på godt 200 Tdr. Land. Selvejerbil har John Pedersen også, så der er sket en stor Forandring herude siden 1859.

Vi skal høre endnu en Beretning om en Hedebondefamilie og dens Kamp for at komme fremad. Når Iver Kr. Frederiksen kom til Vrenderup, var der altid et Sted, han ikke kunde blive fri for at lægge Mærke til. Det var, hvor *Kristian Hansen*, kaldet lille Kristian, boede. Det var i Optegnerens Ungdom et lille, gammelt Hus, hvortil der ikke hørte megen Jord. Kristian havde i de første År en sort Ko. Han arbejdede som Karl i Fåborg flere Steder, bl. a. hos Købmand Nielsen. Han fik dog stadig udbedret på Ejendommen hjemme; alt kom her til at se bedre ud både ude og inde. Efter en Del Års forløb fik Kristian Hansen en Ko til. Nu og da var han hjemme en Dag, så pløjede han med Køerne; Harvningen kunde hans Kone *Augusta* besørge, når Kristian ikke var hjemme. Der går atter nogle År, så købte han 7 Tdr. Land langs med Vejen, men Øst for den. Han får også med Tiden en Trækstud, senere en til, og

da et Tidsrum igen var gået, købte han et stort Stykke Hede og Mose. Nu blev der for meget at bestille hjemme, så holdt han op med Daglejerarbejdet ude omkring. Han pløjede Hede og merglede, og hver Torsdag i den Tid af Året, de havde Æg og Smør, spadserede Kristian til Varde med disse Naturalier, solgte dem og købte Varer til Husholdningen. Han var i Reglen hjemme igen Kl. 2 Eftermiddag. Da Drengene blev så store, de kunde følge med, var der gerne en med i Købstaden. Da der blev agiteret for Læplantning, var Kristian klar over, at her vilde han være med, og nu står der mange Træer til Minde om ham ved Ejendommen. Alt, hvad han fik med at gøre, blev lavet godt. Da den Tid kom, der kunde sælges Klyne til Varde, fik han travlt med den Handel. I de første År solgte han Klynene sådan, at Vardenserne hentede dem selv, men da han fik Heste, kørte han dem selv til Varde; når han var der med Klyne, kom han også tilbage til 2-Tiden om Eftermiddagen, men der kom jo også Skippere, der købte Klyne og sejlede til Fanø. Når Kristian vidste, der var en Skipper, var det ikke så sjældent, han kørte to Ture til Varde i et Døgn, men den Tid tog Turene i Reglen også. Man kunde ikke undgå at lægge Mærke til Kristian. Hans Vogne, Seletøj og alle hans Redskaber var altid i god Orden. Man kunde bare se, når han fik Lov at slå det Græs, der groede i gamle Klynegrave, hvor godt han kunde få det tørret og delt, således at han havde det bedste til Foderbrug, Resten til Strøelse. Da den Tid kom, han afstod Ejendommen til sin Svigersøn, var alt i god Orden. En god Besætning var her, som *Kresten Nielsen* overtog. Der skete da ligesom en Forandring med Kristian, det var, som noget trykkede ham; men det

gik jo endda. Han kom en Del ud på Arbejde. Han kunde lægge Stenbro, nogle vilde have ham til at grave i Haven, og endelig fik han Vejen fra Fåborg til Korsvejen i Vrenderup at passe. Det var en Fornøjelse at se, som han holdt Vejen i Orden. Kristian og Augusta levede i mange År. De var blandt de få, der opnåede at fejre Diamantbryllup. Kristian døde først. Nu er kun Minderne tilbage om dem.

Med Omtalen af Kristian Hansen tager vi Afsked med Fåborg Sogn for denne Gang.
